

Türkmenlerde söweşjeň sungat we ýaraglar

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Türkmenlerde söweşjeň sungat we ýaraglar TÜRKMENLERDE SAVAŞ SANATI VE SİLAHLAR (VI-XVI. YÜZYILLAR)

Türkmenler binlerce yıl vatanlarını onurla savunmuşlardı. Onlar, çok üstün silahları ve savaş sanatı sayesinde geçmiş yüzyılların büyük savaşlarından zaferle çıkmışlardı.

Savaş sanatına, muhtemelen öncelikle aşağıdakiler aittir: taktik tatbikat, hücum, stratejik geri çekilme, savunma, keşif vs. Türkmenler barış döneminde her zaman savaş hazırlıkları yapmaktadırlar. Burada savaş eğitimi, spor yarışmaları ve av aracılığıyla geliştiriliyordu. Av zamanı gençler ok ve mızrak atmada kendi becerilerini sergileyerek, güçlü hayvanlarla güreşte cesurluklarını sergileyerek öne çıkma imkanına sahiptiler.

Toplu şekilde yapılan avlar yaklaşık 15 gün sürmekte ve taktik tatbikat niteliği taşımaktaydı. Burada kuşatma, saldırı ve geri çekilme yöntemleri öğretiliyordu. Sefere hazırlanırken avlanmış kuşları tuzlayarak kurutuyorlardı.[1]

Sefer öncesi bir ziyafet düzenleniyor, burada ok atma, mızrak atma, güreş ve yiğitlik yarışmaları yapılıyordu. Ordu bayrak açarak harekete başlıyor, ileriye keşif birlikleri gönderiliyordu. Bu birlikler Türkmenlerin askeri hareketlerinde önemli bir yere sahiptirler.

Örneğin, "Oğuz-name"de destan kahramanı Oğuz Han'ın keşif için gönderdiği süvari birliklerinden bahsedilmektedir. O, nizamlı ordu birliklerinden çekinerek, Irak'a saldırmadan önce 200 süvari toplayarak, onlara özellikle kaleler ve istihkamlara dikkat edip, bilgi toplamalarını emretmiş ve eklemiştir: "Mümkün olursa, bunların içinde küçük olanlarını ele geçirin, fakat büyük ve iyi savunulan kalelere saldırmayın." [2]

Oğuzların keşif birlikleri, yerli halkta korku uyandırmak için

kendi ordularında sayısız asker bulunduğuna ve yenilmezliklerine ilişkin haberler yayıyorlardı. Ordu komutanları kendi casuslarından bilgi alarak esirleri titizlikle sorguya çekiyorlardı. Örneğin, Oğuz Han kendi vassalı olan hükümdarlardan birine: “...Rumların ve Frenklerin ülkelerinin konumu, onların orduları ve bu orduların buldukları yerleri (öğrendiğinde) bu topraklara ordu gönderip oraları ele geçirebileceğini” söylüyordu.[3]

Türkmen ordusu, olağanüstü manevra kabiliyeti sayesinde büyük mesafeleri kısa sürede hızlı bir şekilde kat edebiliyordu. Büyük nehirler bile bu orduyu durduramıyordu. Oğuzlar büyük nehirleri hava doldurulmuş tulumların üzerinde geçiyorlardı. Oğuzların atlarına tutunarak nehri geçtikleri de söylenmektedir. Düşman topraklarına gönderilen öncü birlikleri burada kargaşa yaratıyorlardı. Hızlı ve ansızın yapılan saldırılar sayesinde küçük birlikler bile büyük şehirleri ele geçirebiliyordu. Savaş öncesi keşif yapan öncü birlikleri gönüllü olarak teslim olan yerleri yağmalamazdı. Bu kurala ciddi bir şekilde uyuluyordu ve bu da fetihlerdeki başarının bir nedeniydi. Kalenin veya şehrin gönüllü teslim olmasından sonra ordu, kale duvarları dışına çıkarılıyor ve yalnız isyan çıktığı durumlarda tekrar içeri sokuluyordu.[4]

Düşman ordusuna, buradaki etkili kişileri ele geçirmek veya terör eylemleri düzenlemek amacıyla gizli ajanlar gönderiliyordu. Önemli savaşlardan önce ordudakilerin maaşları ödeniyor ve iki defa fazla yiyecek veriliyordu. Hükümdar bizzat kendisi askerleri önünde ateşleyici bir nutuk söylüyor ve gençlerin yeminini kabul ediyordu. Genelde, keşif bilgilerini alan ordu hemen savaşa başlıyordu. Her bir birliğin kendi soy nişanı vardı. Daha büyük askeri birlikler ise büyük bayrak taşıyorlardı. Tanımlayıcı nişanlar olarak bazen sargılar ve dikmeler kullanılıyordu. Bunun dışında her birliğin savaşta kullanılan takma bir adı (uran) vardı. Bunun için atalardan veya akrabalarından en saygın birisinin ismi seçiliyordu. Uranlar ayrıca kuş ve hayvan adlarından da seçiliyordu. Tüm kabileler için genel bir uran da mevcuttu.[5] Savaşa hazırlığa büyük önem veriliyordu. Mehter takımı

davullara vurmaya ve borulara üflemeğe başlıyor, ordu ise yüksek sesle takma adları bağırıyor. Tüm bunlar düşmanda aşırı bir korku yaratıyor.

Savaşa çevik süvari birlikleri başlıyordu. Onlar düşmanı yarı halka şeklinde kuşatmaya çalışıyor ve yayılarak uzaktan ok yağmuruna tutuyorlardı. Düşman üzerine yağdırılan oklar onların sıralarında bozukluk yaratıyor. Arkadan gelen süvariler mızrak ve kement atıyorlardı. Bundan sonra kendi sıralarına geri dönüyorlardı. Çevik süvari birlikleri birkaç takıma ayrılıyorlardı. Birinci takım oklarını düşman üzerine yağdırarak ikinciye yer açıyor. Bu, akşam olana dek böyle devam ediyordu. Böylece, sonu olmayan bir akım görünümü oluşturuluyordu. Sanki, Türkmenler ordu nizamını ve disiplinini bilmiyormuş gibi bir görüntü ortaya çıkıyor. Fakat gerçekte çevik süvari birliğindeki askerler dağınık düzeni çok iyi biliyorlardı. Herkes kendi yerini biliyor ve komutanın emirlerini itirazsız yerine getiriyor. Bu şekilde dağılarak kendi kayıplarını en aza indiriyorlardı. Bu ünlü saldırı taktiği tüm Türk halklarında görölmektedir.

Hafif silahlanmış süvariler, aralıksız saldırılarla düşmanı yorgun düşürerek aniden geri çekiliyor ve ağır silahlarla silahlanmış süvariler için yer açıyorlardı. Bunlar birbirine çok yakın şekilde dizilerek düşman sıralarını güçlü bir kama şeklinde yarıyor ve savaşın kaderini belirliyorlardı. Çevik süvari birlikleri tekrar dizilerek yanlardan düşmana saldırıyor ve kaçmasını engelliyor. Savaşlarda düşmanı tuzağa düşürmek için aldatıcı geri çekilme taktiği kullanıyorlardı. Bu taktik Parfiyalılarda, Skitlerde, Sarmatlarda, Hunlarda, Oğuzlarda, yani Türkmenlerin tüm seleflerinde mevcut olmuştur. Bazen düşmanın sıraları önünde hendek kazarak geri çekilmek suretiyle düşmanı buraya çekiyorlardı. N.İ.Grodekov 1883 yılında şöyle yazıyordu: "Türkmenler düşmanın taktiğine veya savunma özelliklerine uygun olarak kendi saldırı taktiklerini değiştiriyorlardı. Hive veya Buhara'ya saldırı zamanı süvari Tekinler muhafızlarla (nükerler) önce ok savaşına başlıyor, sayısal üstünlüğe sahip olduklarında ise kılıç dövüşüne giriyorlardı.

Özbeklerin sayısının çok olması durumunda ise onlar önce biraz geri çekiliyor, daha sonra ise düşmanı çalılıklara ve kum tepelerinin arkasına saklanmış piyadelere doğru çekerek kaçmaya başlıyorlardı. Piyadeler ani ok yağmuruyla muhafızları büyük kayba uğrattıyorlardı. Türkmen süvarileri tekrar kılıç dövüşüne giriyor ve kaçanları takip ederek öldürüyor veya esir alıyorlardı”[6]

Kanımızca, bu taktik “Goroğlu” (Köroğlu-A.A.) destanında da “it dalaşı” adıyla geçmektedir. Burada kahraman, düşmanı dar bir dağ çığına çekerek aniden geri dönüp arkasından gelen düşmanı eziyor. Sonra ise tekrar geri dönerek kaçıyor. Onun yiğitleri ise bu sırada düşmana arkadan saldırıyor. Muhtemelen Goroğlu’nun “vellem-şah” ve “aylan-tabak” adlı askeri oyunları da taktik içerikliydi. Kahraman burada karşı tarafın ordusunu ikiye ayırarak kuşatmaya almıştı.[7]

Savaşta Türkmenler öncelikle düşman ordusunun komutanını öldürmeye ve bayrağını indirmeye çalışıyorlardı. Zira, bayrağın indirilmesi yenilgi anlamına geliyordu: “0, (Goroğlu-O.G.) yiğitlerini topladı. Sabah namazı vakti onlar naralar ve ‘Allah’ nidalarıyla atlarını (düşman üzerine) sektirdiler. Goroğlu direk sancak üzerine saldırdı. Kılıç darbesiyle sancağı düşürdü. Sancak düştü ve (savaşın kaderi) belirlenmiş oldu.”[8]

Şehirlerin alınması sırasında Türkmenler kuşatma makineleri, saldırı merdivenleri, alevli oklar kullanıyor, sıcak sıvı atıyor, duvarları ve kale kapılarını yakıyor ve hendek açıyorlardı. Kalenin güçlü istihkamlarının ve büyük askeri birliğinin bulunması durumunda onu dört taraftan kuşatmaya alıyor ve yerli halkın direncini kırarak kaleyi ele geçiriyorlardı. Bazen açık savaştaki taktikle düşmanı aldatarak kalenin dışına çekiyorlardı. Bu durumda ordunun büyük bölümünü saklayarak küçük bir birlikle kaleye saldırıyorlardı. Düşman onların sayıca az olduğunu görüp kapıları açarak kendi birliklerini onların üzerine gönderiyordu. Türkmenler kaçarak düşmanı tuzağa düşürüyorlardı.[9]

Türkmenlerde iki tür savunma bilinmektedir. Kamp savunması ve

kalede savunma.

Kamp savunmasında arabalar daire şeklinde diziliyor, bunların önüne ise hendekler kazılıyordu. Çemberin içinde ise savaşçılar, kadınlar ve çocuklar saklanıyordu. Genelde bu savunma türü tüm kabilenin göç ettiği veya çölde kamp kurduğu zamanlarda ani saldırılara karşı kullanılıyordu.

Kaynaklarda Oğuz kabilelerin kamp savunmasına ilişkin çok sayıda bilgi bulunmaktadır. Örneğin, "Oğuzname"de bu konuda şöyle denilmektedir: "...develeri ve katırları bir sıra halinde birbirine bağlayarak savaşçıların önüne dizdiler. Çadırlardan, yurtlardan ve diğer eşyalardan barikatlar kurarak onun arkasından onlara (düşmana-0.G.) ok atıyorlardı." [10]

Bizans Prensesi Anna Komnena (XI-XII. yy.) da bu konuda şöyle yazıyordu: "Skitler (Peçenekler kastedilmektedir-0.G.) de savaş nizamı aldılar (zira onlar savaş ve sıra nizamı sanatına doğuştan vakıftırlar), çember oluşturdular, tüm taktik kurallarına uyararak kendi sıralarını 'bağladılar', kendi ordularını kuleler gibi kapalı arabalarla çevrelediler, daha sonra ise bölük bölük hükümdarın üzerine yürüdüler ve uzaktan askerlerimizin üzerine ok yağdırmaya başladılar." [11]

Bu tür istihkamları ele geçirmek için düşmanın büyük kayıplar vermesi gerekiyordu. Zaman zaman arabaların arkasından düşman üzerine ok yağdıran hızlı süvari birlikleri çıkıyordu. Bu birlikler çıktıkları gibi hızlı bir şekilde de tekrar barikatın arkasına saklanıyorlardı. Bu savunma taktiğinden Orta Çağ tarihçisi Sibd ibni el-Cauzi de bahsetmektedir. O, Oğuzların kamp savunmasından hızlı saldırıya geçerek düşmanı yendiklerini yazmaktadır. [12]

XVI-XVII. yüzyıllarda Türkmenler kendi topraklarında küçük gözetim kuleleri (ding) ve küçük kaleler (gala) inşa etmişlerdi. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Türkmenler faal savunma yöntemleri benimsemeye başlamış ve tüm Türkmenistan'da saklanabilecek on binlerce büyük kale yapmışlardı.

Bu savunma yöntemini, ilk kez 1827 yılında Sarıkların, Hive Hükümdarı Allahkulu Han'a karşı isyanda kullandığı düşünülmektedir. Han'ın Abdullahan (Merv) Kalesi'ni ele geçirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış ve Sarıklar

başarılı bir karşı saldırı düzenlemişlerdi. İolotani Kalesi'nin savunmasında (1844) Salırlar ve Serahsa Kalesi'nin savunmasında (1850) Tekinler aynı taktiği uygulamışlardır.

Tekinler, 1879 yılında Ahal'de 45 bin kişi alabilen Gökdepe Kalesi'ni inşa ederek faal savunma taktiğini uygulamış ve 1879 yılında General Lomakin'in birliğini yenilgiye uğratmışlardır. Kale, yalnız 1881 yılında güçlü ağır top ateşleriyle alınabilmiştir.[13]

Türkmenler ve ataları kendi vatanlarını cesurca savunmuşlardır. Onlar döneminin en gelişmiş silahlarına sahip olmaları sayesinde geçen yüzyıllarda birçok büyük savaşı zafere çıkarmışlardır.

Orta Çağda Türkmenlerin en önemli silahı yay ve ok olmuştur. Ok atmanın öğrenilmesi için çocuk yaşlardan itibaren uzun süreli bir eğitim gerekiyordu. Skitlerin kullandıkları yaylar konusunda Antik Çağ tarihçisi Ammian Martsellin şöyle yazıyor: "O dönemde tüm hakların kullandıkları yaylar kavisli dallardan eğilerek yapıldığı gibi, Skitlerin her iki uçtan büyük boynuzlarla içeriye doğru eğilmiş yayları hilal şeklindedir. Ortadan ise düz ve silindirik şekilli çubukla ikiye ayrılıyorlardı." [14]

Skit yayları karmaşık bir mekanizmaya sahiptirler. Onların uzunluğu 60-100 cm arasında değişmektedir. Bu, Eski Çağ halklarının da hemen kullanmaya başladıkları güçlü ve uzun menzilli bir silahtı. M.Ö. 600 yılı civarında Yunanistan'da Skit yaylarına rastlanılmaktadır. Sanatta bunlar genelde Yunan tanrılarının sembolleri olarak tasvir edilmektedir. Midyalılar, Yunanlar ve Persler Skit yayına ve onun delme özelliğine büyük önem vererek gençlerin eğitim için Skit yay ustalarını özel olarak davet ediyorlardı.

Süvari savaşçılar devamlı olarak kendi silahlarını geliştirmenin yöntem ve usullerini arıyorlardı. Yaklaşık M.Ö. III. yüzyılda Skit-Hunların halefleri yayın uzunluğunu artırdılar (1, 5-2 metreye dek). Bu da onun menzilini artırmış oldu. Bu yay Hunlar sayesinde milattan sonraki ilk yüzyıllarda Doğu ve Merkezi Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Bu yay tipi artık "Hun" veya "Türk" tipi olarak adlandırılıyordu. Bu tip yay

Oğuzlarda X. yüzyıla dek mevcut olmuştur. Fakat sık sık baş gösteren uzun süreli savaşlar, ayrıca süvari savaşının öneminin artması yayın mekanizmasında bazı değişiklikler yapılmasını gerektirmişti. Onun ebatları biraz küçültülmüş, yakın mesafelere hızlı atışlara daha uygun hale getirilmiş, daha dayanıklı yapılmış ve ender hallerde kırılmıştır.

Yaylar birkaç türe ayrılmaktadır: savaş, antrenman, keskin nişancı, spor yayı vs. Yayların yapımı sırasında iklim koşulları dikkate alınıyordu. Ok atma tekniğinin anlatıldığı Orta Çağ Arap risalelerinden birinde yay kirişinin ipekten veya veterden yapılmaması tavsiye edilmektedir. Çünkü bu tür kirişler nemli ortamlarda esnemekte ve uzamaktadır. Oğuzlar kiriş için deve derisini kullanıyorlardı. Kirişi şu şekilde hazırlıyorlardı: Kesilmiş deri şeritlerini dikey şekilde asıyor, uçlarda açılmış deliklere çubuklar takıyor ve bu çubuklarla deri şeridini devamlı geriyorlardı. Bunu yaparken deriyi su ile ıslatıyorlardı. Kurumuş kirişi dikkatli bir şekilde cilalı bir taşla perdahlıyorlardı. Daha sonra kirişi, su geçirmemesi için yağda ıslatıyorlardı. Bu kirişler soğuğa, sıcağa ve neme karşı çok dayanıklı oluyorlardı.

Türkmen okçuları atış zamanı hedefe kadar olan mesafeyi azami uçuş uzaklığını, yörüngeyi ve balistik özellikleri dikkate alıyorlardı.

Hareket zamanı yaylar, kirişleri çıkarılarak sağ omuza asılan özel kılıflarda taşınıyordu. Türkmen yayları, günümüzdeki spor yaylarının gücünü (20 kg) dört defa aşan büyük bir öldürücü güce (80 kg) sahiptiler. Bu yaylardan atılan oklar düşmanın zırhını ve kafatasını rahatça delip geçiyordu. Nitekim destanda Goroğlu'nun oklarının yedi küreyi veya yedi fili deldiği söylenmektedir. Bununla bir anlamda yayın delme özelliğine dikkat çekilmektedir.[15]

Oklar kamıştan, beyaz kavaktan vs. yapılıyordu. Çubuğa çeşitli sayıda yüzleri bulunan (dört yüzlü, iki yüzlü, üç yüzlü) uçluklar (demir, bronz, kemik) takılıyordu. Bazen uçluklarda düdük bulunuyordu. Okun uçuşu zamanı bu düdükten düşmanda panik yaratan korkunç bir ses çıkıyordu. Çin kaynaklarının birinde Hun hükümdarı Mete'nin "...düdük yaparak kendi

adamlarına... 'düdüğün uçtuğu yere oku atamayanların kafası kesilecek' emriyle at üstünde ok atma eğitimi vermeğe başladı." ifadesi geçmektedir. Çinliler bu okları "kornalı" olarak adlandırıyorlardı. Muhtemelen bu oklar komutanın seçtiği hedefi askerlere bildirmek için kullanılıyordu.[16]

Oklara, uçuş sırasında yön değiştirmemesi için kuş teleği takılıyordu. Kuyruk kısmına yakın, savaş sırasında farklı ok türlerini ayırt edebilmek için boya sürülüyordu. Okların çoğu zehirli oluyordu. Genelde yılan zehri kullanılıyordu. Ayrıca çıkarıldığı zaman derin yaralar açan dişli oklar da kullanılıyordu. XIII. yüzyılın başlarında Türkmenlerin okluklarında altmış ok bulunuyordu (30 adet küçük ve düşmanın atlarını vurmak için 30 adet büyük levha uçluklu).

Orta Çağ döneminde kavisli kılıç (bir tarafı keskin) yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Antik Çağ'da Türkmenistan topraklarında 45-50 cm uzunluğunda her iki tarafı keskin kılıçların ve 30 cm uzunluğunda her iki tarafı keskin Skit tipi hançerlerin kullanıldığı bilinmektedir. Daha sonraları bunların yerini çok uzun ve ağır Sarmat kılıçları almıştır. Kavisli kılıçların ne zaman onların yerini aldığı belli değildir. Kavisli kılıçların ilk örneklerinin yaklaşık M.Ö. III. yüzyılda Skit-Trakyalı süvari savaşçılarda görüldüğü düşünülmektedir. Kavisli kılıçların ortaya çıkmasının süvariye at üzerinde dayanıklılık ve geniş hareket alanı sağlayan üzeninin ve sert eyerin meydana gelmesiyle doğrudan bağlantılı olduğu görüşü mevcuttur. Süvari, üzeniler üzerine kalkarak tüm gücüyle kesebiliyor, eyer kavisine tutunarak geriye hamle yapabiliyor, ellerini bırakarak ayaklarıyla yönlendirebiliyordu.

İlk kavisli kılıçların boyu uzundur. Oğuzların ve Peçeneklerin kullandıkları kavisli kılıçların uzunluğu bir metreyi buluyordu, Kıpçaklarınki ise daha uzundu. Kavisli kılıcın her iki tarafı keskin kılıçtan çok daha hafif olmasına rağmen, onun doğru hesaplanmış darbesi her iki tarafı keskin kılıcın darbesinden daha güçlüydü. Kavisli kılıç çevik süvarilerin yakın dövüşünde etkili bir silahtı. Kamasının kavisli olması ve kabzasının kesen tarafa eğimli olması sayesinde kavisli

kılıçlar daire çizerek darbe zamanı vücudun daha büyük bir bölümünü yaralıyordu.

Kavisli kılıcı, keskin tarafı toprağa doğru ve kamasını kında olmak kaydıyla kemerde taşıyan Perslerden farklı olarak Türkmenler kavisli kılıcı sağa sola hareket edebilen ipek kayışta taşıyorlardı. Bu durumda kavisli kılıcın kaması sol tarafta ucu yukarıya doğru asılmış olarak bulunuyordu. Bu konumda kavisli kılıç rahatça kınından çıkarılabiliyordu. Ayrıca, kamasının dörtte birlik bir bölümü kınından çıkarılmış vaziyette de saklanabiliyordu. Bu durumda içeriye nem geçmiyordu.[17]

Orta Çağ döneminde ağır silahlı Türkmen süvarilerinin esas silahı mızrak (suni, cıza, nayza) olmuştur. Kaynaklardaki bilgilere göre bunların uzunluğu 6-8 metreyi buluyordu.[18] Ağır silahlı bir savaşçı için çevik süvari veya piyadelerle savaşta bu tür bir silah az etkiliydi. Fakat sıkı bir sıra oluşturan zırhlı süvariler büyük güce sahipti ve saldırı sırasında düşmanı geri püskürtebiliyordu. Bu tür mızrakları kullanabilmek için büyük beceri ve kas gücü gerekiyordu. Mızraklı savaşçılar ayrıcalıklı bir bölük oluşturuyorlardı.[19] Son Orta Çağ döneminde tarih sahnesinden çıkmış bu uzun mızraklardan destanda da bahsedilmektedir. Goroğlu'nun "dört yüzlü uçluklu çelik mızrağı" (çar perreli polat nayza) vardı. Mızrağı kahramana veren yaşlı adam "bu mızrağı taşıyanın pirinin (himayecisi-O.G.) çok güçlü olması gerekir" diye uyarıda bulunuyor.[20]

Yakın dövüşte kullanılan etkili silahlardan biri de savaş baltası veya ağzı kavisli uzun saplı baltalardır, (aypalta). Bunlarla zırhı kırmak ve derin yaralar açmak mümkündü. Hafif olmasına rağmen, baltanın darbesinin gücü, darbenin indirildiği alanın daha küçük olması nedeniyle, kavisli kılıçtan daha büyüktü.

Göğüs göğüse çarpışmalarda süvariler ve piyadeler ağaç, sopa ve çomaklar (gürzi, şeşmer) kullanıyorlardı. Savaşçılar sıradan sopalar kullandıkları halde daha zengin süvariler 200-300 gram ağırlığında, dikenli ve dışbükeyli demir başlığı bulunan gürzler taşıyorlardı. Bu gürzle zırhları delmek ve

istenilen yönde hızlı darbeler indirmek mümkündür. Sopa oyunu kendi ustalıklarını gösteren pehlivanların en çok sevdikleri eğlencelerden biriydi.

Oğuzların "Gorkut-ata" (Dedem Korkut) destanında Kan Turalı sopayı havaya fırlatıp hızlı bir şekilde tutarak bir oyun sergilemektedir. Türkmenlerin ulu ecdadı Gorkut-ata şöyle nasihat ediyor: "Burabilen yiğit için sopa kılıçtan ve oktan yeğdir." [21]

"Dede Korkut" destanında Oğuzların savaşta sapan (sapanca) kullandıklarından bahsedilmektedir: "Karaca Çobanın sapanı. üç yaşlı buzağının derisinden dikilmiştir. Dikiş için üç keçinin yünü kullanılmıştır. O, her defasında on iki batman ağırlığında taş fırlatıyordu." [22]

Türkmenlerde çeşitli bıçak ve hançer türleri (gezlik, covher pıçığı) bulunmaktaydı. Bunun dışında, kama adı verilen kılıç şekilli ve her iki tarafı keskin hançer de mevcuttu. Covher pıçak en iyi çelikten hazırlanan, bir tarafı keskin bir tür hançerdir. Bu tür bıçakların kabzası (genelde fildişinden), kaması ve kını oymalarla süsleniyordu. Asıl hançerin kamasında Allah'ın adı veya Kur'an ayetleri yazılıyordu. Bunlar savaşta çok ender kullanılıyordu. Bunların büyük sihirli güce sahip oldukları düşünülüyor ve hakimiyet sembolü olarak görülüyorlardı. Hançerleri genelde hanlar ve serdarlar taşıyorlardı.

"Goroglu" destanında "iki yüzlü hancar"dan (her iki tarafı keskin hançer) bahsedilmektedir. Bunun yanı sıra, dört yüzlü süngü benzeri hançerler de kullanılmıştır. P. von Vinkler 1894 yılında Doğu halklarının silahlarından bahsederken, konçarın (hançer) düşmanın halkalardan örülmüş zırhını delmek için kullanılan ensiz kamalı uzun ve düz dörtyüzlü kılıç olduğunu belirtmiştir. [23]

XIX. yüzyılda kementler (yüp kement) henüz önemlerini kaybetmemişlerdir. Bu süvari savaşçıların eski bir silahıdır. Yünden veya at tüyünden örülen kement, becerikli ellerde çok etkili bir silahtır. Hızla atılan kement düşmanı eyerden indiriyor ve kemendi atan onu sürükleyerek götürebiliyordu. [24]

Türkmenlerin bir diğere silahı da kamçı olmuştur. Kamçı sadece atı yönetmek için kullanılmamıştır. Kamçının ipinin ucuna demir küre bağlanıldığında o, çevik süvarilerin etkili bir silahına dönüşebiliyordu.[25]

XVIII-XIX. yüzyıllarda Türkmenler fitilli tüfek (multuk) kullanmışlardır. Bu ateşli silahın iki türü vardır: Namlusu yivli (hırlı tupen) ve yivsiz (gara tupen) olanlar. Tüfek demir namludan (nil), tetikten (meşa), sürgüden (mis yaran), kundaktan, üç ayaklı sehpadan vs. oluşuyordu. Ayrıca, Türkmenlerin kemerlerinde taşıdıkları kısa namlulu tüfekten de bahsedilmektedir. XIX. yüzyılın başlarında Türkmenlerde mekanizması silisten yapılan tabancalar ortaya çıkmıştır.[26] Türkmenlerde bulunan zırhlar içinde halkalardan örülmüş zırhlı yelek ("demir don"- "demir halat", sovut), zırh levhalar (çar ayna), miğfer ("demir telpek"- "demir papaha", tuvulga), yen (golçak), siper (galkan belirtilmektedir).[27]

Türkmenlerin kullandığı miğfer sferik koni şeklinde olmuştur. Kılıç darbeleri bu miğferin sathı üzerinden kayıyordu. Bu yüzden de bu miğfer türü süvari kılıç dövüşlerinin olduğu bölgelerde uzun süre kullanılmıştır.[28]

Zırhlı yelek büyük metal halkalardan yapılıyordu. Türkmenlerde cebeler de (pullardan ve levhalardan yapılmış) bulunmuştur. Siperler daire şekilli idi. Savaşçılar genelde üzerine birkaç kat deri çekilmiş ağaçtan yapılmış siperler taşıyorlardı. Batırlarların kullandıkları siperlerin ortasına ilave olarak kabarık metal kase, diğer kısımlarında ise metal levhalar bulunuyordu. Sadece süvariler için öngörölmüş bu daire şekilli siperler at üstündeyken vücudun sadece üst kısmını koruyorlar ve kılıç, ok, mızrak ve gürz darbelerini önleyen bir araç görevini yerine yetiriyordu. Goroğlu şöyle sesleniyordu: "Yiğidin kalesi (sağlam) siperidir. Siperi kullanmayı bilmiyorsan başın derttedir." [29] Yukarıda sıralanan savunma araçları dışında Türkmenler metal diz levhası (dizlik) ve kalça levhası (butluk) kullanmışlardır.[30]

Orta Çağ Türkmen savaşçılarının silah takımlarından bahsetmek gerekirse, bunlarda Türk-Fars isimlerinin korunup saklandığını söylemek gerekir. Örneğin Selçuklar döneminde savaş

baltalarından (tarbazın), hilal şekilli baltalardan (nacah, Türkmenlerdeki aypaltanın benzeri), gürzden (gorz, durbaş), siperlerden (separ), mızraklardan (nayza), zırhlı gömleklerden ve cebelerden (couşan, zereh), kılıç türlerinden (karaçur) vs. bahsedilmektedir. Belirtmek gerekir ki, fakir Türkmen savaşçılarında bu silah takımlarının tamamı bulunmamaktaydı. Bunlar, cebe yerine öküz derisinden yapılmış kalın yelek, miğfer yerine ise kılıç darbesinin gücünü hafifleten koyun derisinden yapılmış yüksek papaha (telpek) giyiyorlardı.

Cebe giyinmiş süvariler harika bir görüntü oluşturuyordu. XVII. yüzyılda Ebulgazi Han "Türkmen Şeceresi" adlı eserinde zırh giyimli Türkmen ordusunu şöyle tasvir ediyor: "Görünüşte onlar bin kişi kadardılar. Yedi yüzünün veya sekiz yüzünün üzerinde zırh levhaları bulunuyordu. Cebeler, miğferler, ayak zırhları, diz levhaları, savaşçılar gözleri dışında hiçbir açık yer bırakmayacak şekilde örtüyordu." [31]

Ordu düzeni de büyük önem taşımaktaydı. "Oğuzname"de ordu düzenine ilişkin ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm Reşideddin (XIV. yy.) tarafından kaleme alınmamıştır. Fakat Timurlular dönemindeki Oğuz destanlarına dayanarak metni ortaya çıkarmak mümkündür. Kaynaklarda Orta Çağ'da Türkmen ordusunun yedi kısma ayrıldığından bahsedilmektedir. Araştırmalar bu sınıflandırmanın şu şekilde olduğunu göstermektedir: Dümdar kolu (karavul), çevik kuvvet birliği- genç savaşçılar (yerivul), sol kanat (sol kol), sağ kanat (on kol), merkez (kol), ihtiyat (okçe, cigdavul), konvoy ve muhafızları (buhtarma). Kabilelerin isminin geçmemesi çok ilginçtir. Muhtemelen onlar ayrı ayrı ordu birliklerine bölünmüşlerdi. Kabilelerin bu şekilde ayrılması ordunun savaş kabiliyetini yükseltiyor ve kabile ayrımcılığını önlüyordu. Birlikler onluklara, yüzlüklere ve on binliklere ayrılıyordu. Bir yüzlükte bulunan ve ortak bir düşmana karşı savaşan ayrı ayrı kabile ve soy mensupları arasında savaş kardeşliği oluşuyordu. Bu, kabileler arası karşıtlığı zayıflatmakla kalmıyor, ayrıca kabilelerin kaynaşmasına da olanak sağlıyordu. Ancak kabileler de bölgesel-askeri ağırlıklarını koruyorlardı. Her kabileye belli bir bölge tahsis ediliyordu.

Çadırlar özel komutanların yönetiminde onluklarda, yüzlüklerde ve binliklerde birleşiyorlardı. Her bir çadır onluğu kendi savaşçılarını silah ve yiyeceklerle teçhiz etmekle yükümlüydü.[32] XVIII-XIX. yüzyıllarda Hive Hanlığı'nda yaşayan Türkmenler her aileden iki süvari veriyorlardı.[33]

Türkmenlerde kabile kurumunun XX. yüzyıla kadar devam etmesi muhtemelen askeri yaşam tarzından kaynaklanmıştır. Sık sık baş gösteren savaşlar bu mini-devletlerde yaşamayı zorunlu kılıyordu. Kabilde "... gerektiğinde onların hepsi iyi şekilde silah kullanabilen ve cesurca ölüme giden savaşçı oluyorlardı." [34]

Aşiret reisleri beyler güçlü hakimiyete sahiptiler. Hükümdara asker temin etmenin yanı sıra beyin kendi silahlı birliği (nükerler) de bulunuyordu. "Korkut Ata" destanında şöyle deniliyor: "O gün korkunç bir savaş günü idi; savaş alanı kellelerle örtülmüştü, kafalar kesilmişti... o gün korkunç bir kıyamet gününe benziyordu. Bey kendi nükerinden, nüker de kendi beyinden ayrı düşmüştü." [35]

Muzaffer savaşçıları ve beyler hükümdardan aldıkları topraklar karşılığında belli sayıda süvari temin etmek, onları tam teçhiz ederek devleti bu külfetten kurtarmakla yükümlüydüler. Selçuklu sultanları Alparslan (1063-1072) ve Melikşah'ın (1072-1092) hakimiyetleri döneminde Türkmen ordusu yeniden yapılandırıldı. Aşağıdaki kollardan oluşan karmaşık yapıya sahip bir ordu kuruldu: askar-sultanın kendi muhafız birliğinin (havass) de içinde bulunduğu esas süvari birlikler; vasalların ve yönetimdeki hanedan mensuplarının birliklerinin de dahil olduğu yardımcı süvari birlikler (cund); piyaşdeler (muşat). Ağır silahlarla silahlanmış Türkmen-Selçuk süvarileri (oğlan) esas gücü oluşturuyorlardı. İlginçtir ki, askeri zadegan birlikleri kurumu (ağır silahlı süvariler) ta eski zamanlardan beri Türkmenlerin oluşumunda önemli rol oynamış ve ağır silahlı süvariye taşıyabilecek iri yarı atlara (Ahalteke atlarının ecdadı) sahip olan halklarda (Massagetler, eski Türkler) mevcut olmuştur.

Hükümdarın özel muhafız birliği birkaç yüz askerden oluşuyordu. Onlar, özel askeri okullarda piyadeden tam

ekipmanlı süvariye kadar birkaç yıl eğitim görüyorlardı. Bunlar savaşlarda olgunlaşmış savaşçılardı.

Muhafız birliği kabile-aşiret düzenine karşı oluşturulmuş iktidar organıydı. Bu birlik, seçkin savaşçı birliği olarak özgür Türkmen kabile yöneticileri veya zadeganlar arasından seçiliyordu. Bunun dışında bu birliğe dahil olanlar (nükerler) hükümdarın özel muhafızı olup önemli diplomatik görevleri yerine getiriyorlardı. Şöyle ki, 40 nükerin önderi olan Goroğlu birkaç muhafızını (bunlar içinde onun silah taşıyanı da bulunuyordu) elçi sıfatıyla Gürcü çarına göndermiştir. Taymaz Bey'in önderliğindeki bu heyet çarın kızını Goroğlu'ya istemiş ve görüşmeler yapmıştır.[36]

Muhafızların en doğru tanımını B.Y.Vladimirtsov vermiştir: "Nükerler kendi reisleriyle birlikte yaşayan devamlı askeri oluşumdur. Onlar çekirdek ordu niteliği taşıyorlardı. Her bir nüker geleceğin subayı ve ordu komutanıydı." [37]

Gerçekten, nükerin konumu birçok büyük askeri birlik komutanlarının konumundan daha yüksekti. Gerektiğinde nükerler üst düzey askeri görevlere atanıyorlardı. Şöyle ki, "Goroğlu"da Myati Kosel isimli kahramanın nükerlerinden biri 10 bin kişilik orduya (lek) komutanlık yapıyordu.[38]

Orduda ayrıca, cengaverler (batırlar, alpler) de öne çıkıyordu. Onlar tüm birliklerde bulunuyor ve en kritik anlarda savaşa katılıyordu. Göğüs göğüse savaşta her batır on düşmana bedeldi. V. Gordlevskiy'in yazdığı gibi, "hatta sultanlar bile, unvanlarını unutarak hevesle göğüs göğüse savaşa giriyorlardı. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Bizans'ta muhacerette olduğu sırada İmparatoru aşağılayan dik kafalı Trakyalıyı göğüs göğüse savaşa davet etmişti." [39]39

Böylece, Türkmenler özgün bir ordu kurumu oluşturmuş, yüksek savaş becerilerine sahip olmuş ve bunları savaşlarda uygulamışlardı. Savaş sanatında ve silahlarda onlar Orta Çağ'ın en güçlü ordularından geri kalmamış, hatta bazı durumlarda savaş taktiklerine göre onları geride bırakmışlardı.

Prof. Dr. Ovez A. GÜNDOĞDİYEV,
Türkmenistan Tarih Enstitüsü / Türkmenistan.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 19 Sayfa: 828-834

■ Dipnotlar:

[1] Gundogdiyev, O. Sokolinaya ohota v turkmenskih stepyah, Turizm i pazvitie, Aşgabad, 1996, No 1; s. 35, Aynı yazar; Gahrımancılıklı eposlar ve turkmenlerin harbi tarixi, Harbi sungat ve seves taktikası, Esger, 23 iyul 1998, No 30.

[2] Raşid ad Din Fazlallah, Oguz-name, Per. İ prim. R. M. Şukyurovoy, M. Dom Biruni, 1991, s. 57.

[3] Ibid, s. 46.

[4] Gundogdiyev O. A. Geroiçeskie eposı o voennoy istorii turkmen. Turkmen Arhiwi, Aşgabad, 1996, N0 1-2, s. 62-73; aynı yazar, Nekotorie aspektı voennoy istorii po dannım geroiçeskih eposov, "Goroglı": traditsii i sovremennost (tezi sı dokladov), Aşgabad, 1994, s. 21.

[5] Grodekov O. A. Voennaya organizatsiya Selcukidov, Posvyaşaetsya pamyati Togrulbeka (tezi sı dokladov), Aşgabad, 1994, s. 21.

[6] Grodekov N. İ. Voyna v Turkmenii, Pohod Skobeleva v 1880-1881 gg. SPb, 1883, T. 1., s. 56.

[7] Gör-oglı, Turkmenskiy geroiçeskiy epos, Per. B. A. Karrieva, M., Nauka, 1983, s. 591.

[8] Ibid, s. 774.

[9] Raşid ad Din Fazlallah, Oguz-name. s. 56.

[10] Ibid, s. 30.

[11] Gundogdiyev, O. A. Voennie iskusstvo turkmen, Neytralnyy Turkmenistan, 21 Sentyabrya 1998, No 230.

[12] Agadjanov S. G. Gosudarstvo Seldjukidov i Srednyaya Aziya v XI-XII vv., M. Nauka, 1991, s. 204-205.

[13] Roslyakov A. A. Merv i razvitie voennoy strategii sredneaziatskih turkmen v XIX veke, Merv v dreney i sredneaziatskih istorii Vostoka, Aşgabad, İlim, 1990, s. 73-74.

[14] Gundogdiyev O. A. Orujie Turkmen//Neytralnyy Turkmenistan.

3 Avgust 1998. No. 189.

[15] Medvedev A. F. Ruçnoe metatelnoe orujie/luk, strelı, samostrel VIII-XIV vv., M.: Nauka, 1966. -c. 30-35.

[16] Gordlevskiy V. Gosudarstvo Seldjukidovv Maloy Azii. M., L.: AH SSSR, 1941. s. 151; Hudyakov Y. S. Voorujenie eniseyskih kirgızov VI-XII vv. Novosibirsk: Nauka, 1980. s. 39-40.

[17] Hudyakov Y. S. ibid; Gundogdiev, O. A. Voorujenie crednevekovih turkmen//Voennoe iskusstvo i orujie turkmen IX-XIX vv. /tezisi I-y nauçno-praktič. konf. tsii/Aşgabat, 1998, s. 20.

[18] Guseynov R. A. Seldjukskaya voennaya organizatsiya//Palestinskiy sbornik. M., 1967. Vıp. 17. s. 146.

[19] Rıbakaov B. A. Voennoe delo//İstoriya i kultura drevney Rusi. M., L.: İzd-vo AH SSSR, 1948. T. I. s. 404.

[20] Gör-oglı. s. 421.

[21] Tsit. po: Lipets R. S. Obrazi batıra i ego konya v tyurko-mongolskom epose. M.: Nauka, 1984. s. 79.

[22] Anar, Dede Korkut. Baku, 1988. s. 30.

[23] Von Vinkler P. Orujie. Rukovodstvo k istorii, opisaniyu i izobrajeniyu russkogo orujiya s drevneyşih vremen do naçala XIX veka. SPb, 1894. M., 1992. s. 286.

[24] Gör-oglı. s. 159.

[25] Lipets R. S. Ukaz. rab. s. 81.

[26] Karadjaev Ç. Nekotorie nazvaniya orujiya i oboronitelnih dospehov turkmen//Pamyatniki Turkmenistana. 1976. No. 8. s. 15; Ovezov D. M. Naselenie dolini Çandıra i srednego teçeniya Sumbara. Aşhabad: İlim, 1976. s. 106.

[27] Gör-oglı. s. 53, 422, 510, 585.

[28] Kirpiçnikov A. H. Drevnerusskoe orujie. M., L.: İzd-vo AH SSSR 1971. Vıp. 3. s. 25.

[29] Gör-oglı. s. 650.

[30] Karadjaev Ç. Ukaz. rab. s. 15.

[31] Abul-Gazi-han. Rodoslovnoe drevo tyurkov/Per. G. Sablukova//Eksperimentalnyy nomer jurnala "Aşgabat". 1994. No. 7. s. 201-202.

- [32] Gundogdiev O. A. Geroičeskie eposı. s. 62-64.
- [33] İstoriya Turkmenskoy SSR/Pod red. A. Karrieva i dr. Aşhabad: İzd-vo AH TSSR, 1957. T. I. Kn. 2. s. 66.
- [34] Tugan-Mirza-Baranovskiy V. A. Russkie v Ahal-Teke. 1879. SPb, 1881. s. 67.
- [35] Yakubovskiy A. Y. "Kitab-i Korkud" i ego znaçenie dlya izuçeniya turkmenskogo obşestva v epohu rannego srednevekovya//Kniga moego deda Korkuta. Oguzskiy geroičeskiy epos. M., L.: İzd-vo AH SSSR, 1962. s. 127.
- [36] Gör-oglı., s. 553-554.
- [37] Vladimiry feodaliz/, L., 1934, s. 91
- [38] Gör-oglı., s. 620.
- [39] Gordlevskiy V., Ukaz. rab., s. 152. Taryhy makalalar